

CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR KARAMAN ŐEHİRSEL YAPISININ DEęİŐİM VE DĐNÜŐÜM SÜRECİ

Hacı Mustafa ERAVCI*

Öz

Araştırmacılar tarafından Őimdiye kadar Karaman Şehir tarihine dair birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar, daha ziyade tarihî verilere dayalı dönemsel Şehrin sosyoekonomik ve kültürel envanterini çıkararak çalışmalaradır. Hâlbuki birçok disiplini kullanarak ortaya çıkacak olan Şehir gelişim tarihi ve tarihsel süreçteki dđnüşümü ortaya koyacak çalışmalar bulunmamaktadır. İşte bu çalışmada eski adı ile Lârende Őimdiki adı ile Karaman Şehrinin kuruluşundan Cumhuriyet tarihine kadar Şehrin fiziksel gelişimi, bu fiziksel Őekillenmeyi oluşturan öğeler, bunların dönemsel değişim ve dđnüşümleri aydınlatılacaktır. Şehrin mekânsal gelişim ve dđnüşümü aydınlatılırken bunu oluşturan paradigma ve parametreler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lârende, Karaman, Şehir.

---

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, hmeravci@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9092-8448.

The Change and Transformation Process of the Karaman Urban Structure Until the Republic Period

Abstract

So far, many studies have been conducted by researchers on the history of Karaman city. These are rather studies that produce a socio-economic and cultural inventory of the periodic City based on historical data. However, there are no studies that will reveal the history of city development and the transformation in the historical process that will occur using many disciplines. In this study, the physical development of the city from the establishment of the city of Karaman with its old name and the current name of Larende to the history of the Republic, the elements that make up this physical formation, their periodic changes and transformations will be illuminated. Spatial development and transformation of the city were illuminated, focusing on the paradigms and parameters that make up it.

Keywords: Larende, Karaman, City.

Giriş

Karaman Şehri Konya havzasının güneydoğusunda Akdeniz kıyılarını Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan tarihî ticaret yolunun (Silifke-Mut-Karaman-Konya yolu) doğu yönü üzerinde Torosların kuzey eteklerinde ovaya doğru uzanan arazi üzerinde kurulmuştur. Sertavul geçidinin iç geçiş hattındaki ana menzil olan bu Şehir, su kaynakları bakımından Toros dağlarından kaynaklı İbrala deresi, Fisandon (Dereköy) ve Deliçay'dan beslenirken, Şehrin doğusundaki Çavuş, kuzeydoğusundaki Süleyman Hacı gölleri Şehrin diğer su kaynaklarıdır. Şehir eski tarihlerden XVI. yüzyıl başına kadar Ereğli'yi Konya'ya bağlayan yolun kesişme yerinde bulunması ve dahi Karamanoğulları döneminde Silifke, beyliğin denize açılan kapısı olduğu için ayrıca Kıbrıs'ın fethinden sonra ortaya çıkan yeni jeopolitik konumu nedeni ile özel bir öneme sahip olmuştur (Kramers, 1955, s. 309; Tuncel, 2001, s. 444).

Karaman'ın eski adı Lârende olup, bu ismin Hitit Őehirlerinden “*Lanta*” ve “*Lalanta*” ile Laranta isimli bir merkezden geldiği ve Şehir adının tarihsel süreçte değişim yaşayarak özellikle Türk döneminde incelenerek Lârende hâlini aldığı kabul edilmektedir. Lârende adı, Hitit döneminden XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılmıştır. Osmanlı döneminde ise Lârende adının yanında Karamanoğullarına izafeten Karaman adı da kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim klasik dönem Osmanlı belgelerinde “*Lârende nam-ı diğer Karaman*” şeklinde geçmiştir. Ayrıca Şehir surla çevrili olduğu için “*Mahmiye-i Lârende*” diye de adlandırılmıştır (Tuncel, 2001, s. 444; Cengiz, 2008, s. 16-17; Gümüşçü, 2001, s. 2).

Karaman'ın Őehirsel Yapısının Değişim ve Dönüşüm Süreci

Şehre ilk önce ne zaman, kimlerin yerleştiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Fakat kalenin üzerinde oturduğu tepenin muhtemelen bir Neolitik dönem höyüğü olması, ayrıca Hititler döneminde bu bölgede Lârende adına benzeyen Lalanta veya Lanta adında bir yerleşim yerinin olması, burada insanların M 8000'den beri yaşadığını göstermektedir. Şehir önce Hititler, ardından sırasıyla VII. yüzyılda Frigyalılar, VI. yüzyılda Lidyalılar, V. yüzyıl sonlarında Perslerin hâkimiyeti altına girdi. Anadolu'da Pers hâkimiyetine son veren İskender (M.336-323) ve

haleflerinin, Roma ve 395'ten itibaren de Bizans İmparatorluğu'nun topraklarına katıldı. Roma döneminde küçük müstahkem bir yerleşim birimi olarak dikkat çeken Lârende'nin Bizans döneminde dinî açıdan kutsal bir sahada olması yanında tarım, hayvancılık potansiyeli ile önemli yollar üzerinde bulunmasına bağlı olarak ticari faaliyetlerinin yoğunlaşması nedeni ile nüfusu artmıştır (Doğan, 2012, s. 20-50; Gümüşçü, 2001, s. 43). Belli başlı Anadolu Orta Çağ kentlerinde (Ankara örneğinde) olduğu gibi Lârende Şehri de güvenlik bağlamında iç kale ile beraber yeni surlarla yani orta hisar diye ifade edilen surlar ile kuşatılmış olmalıdır. Bu döneme dair mekânsal öğeler bulunmamakla beraber depolar, askerî üniteler ve diğer halk unsurları burada yaşamışlardır. Hristiyanlığa ait ibadet ve eğitim mekânlarının çok yakın çevrede olması bu olasılığı güçlendirmektedir.

Şehir VII ve IX. yüzyıllarda iki defa Müslüman Arap ordularının hücumuna maruz kaldı. Türklerin Anadolu'ya girişini müteakip Selçukluların ve Dânişmendlilerin eline geçti. II. Kılıcarslan döneminde (1155-1192) Anadolu Selçuklu topraklarına katıldı (1165). III. Haçlı Seferi sonrasında Kilikya Ermeni Kralı II. Leon tarafından zapt edildi ise de 1216'da Şehri Selçuklu Sultanı İzzeddin I. Keykâvus'a (1211-1220) terk etmek zorunda kaldı. Selçuklu sultanı ve halefi Alâeddin Keykubad (1221-1237) uc Şehri olarak Lârende'de kaleyi tahkim ederek bölgede ilk Türk yerleşimini gerçekleştirdiler. Ayrıca Moğol istilası önünden kaçıp gelen Oğuz boylarından Salur ve Avşarlar bu bölgeye yerleştirildi. Şehir merkezine ise Mevlâna (ö.1273) ailesi gibi birçok Őehirli aile ve tasavvuf erbabı yerleşerek burada Türk kültürünün kökleşmesine öncülük etmişlerdir. Selçukluların çöküş dönemi sırasında Lârende, Karaman Bey liderliğinde kurulan Karamanoğulları Beyliği'nin eline geçti (654/1256) ve daha sonra beyliğin merkezi oldu (Eravcı, 2013, s. 78-84).

Mevlâna ailesi, tasavvuf ehlinin piri olan Taptuk Emre ve diğer tasavvuf erbabının Lârende'yi yaşam alanı olarak seçmeleri ve Karamanoğlu Mehmet Bey (1261-1277) zamanında Şehrin beyliğin merkezi olması Şehrin mekânsal öğelerinde ciddi gelişim gösterdi. Her Őeyden önce hisar yeniden onarılarak iç kaledeki saray yanında Karamanoğulları bürokrasisi için de orta hisar alanında saray ve köşk gibi yeni yaşam üniteleri inşa edildi. Ayrıca yeni gelen unsurlara bağlı olarak cami, medrese ve zaviye merkezli yeni yaşam alanları ile yine bu yaşam alanlarının hareketliliğinin yoğun olduğu kesişme yerlerinde de yeni ticari

alanlar gelişim gösterdi (Şikârî, 2005, s. 16). Böylece şehir, siyasal güç merkezi olma yanında önemli bir ticaret ve kültür merkezi hâline geldi. Nitekim bu yeni millî kimlik çerçevesinde Karamanoğlu Mehmet Bey, 1277 tarihli meşhur fermanında “Şimden geru hiç kimesne kapıda, divanda, mecliste, seyranda Türk dilinden özge söz söylemesinler” diyerek millî birliğe ve kimliğe dikkat çekmiştir (Eravcı, 2012, s. 1). Yine aynı şekilde bu dönemde Lârende’de Karamanoğlu adına sikke kesilmiştir. Şehirle ilgili izlenimlerini 1332 yılında Lârende’yi ziyaret eden İbn Battuta suyu, bağ ve bahçeleri bol, güzel bir şehir olduğunu, ayrıca Bedreddin Mahmut Bey oğlu İbrahim Bey’in sarayında kaldığını belirtmiştir (İbn Battuta, 2007, s. 413).

Lârende ve çevresi, verimli ovaları ve geri kalan bölgesindeki hayvancılık üretimi ile Akdeniz ve İç Anadolu’yu birbirine bağlayan Gülek ve Sertavul geçitlerinin geçtiği tarihî ticaret yollarının geçmek zorunda olduğu bir güzergâha bağlı geniş yerleşim alanlarının başkenti ve pazarı olmasına bağlı olarak Karamanoğulları döneminde çok büyümüşü. Öyle ki Karaman tarihçisi Şikârî, Fatih’in (1451-1481) emriyle Gedik Ahmet Paşa’nın (ö.1482) ele geçirdiği sırada şehri anlatırken 117 mahalle, 4 büyük cami, 307 vakit mescidi, 29 hamam, 4 medrese, 7 hânkahı yıktığını yazar. Başka bir yerde ise Gedik Ahmet Paşa’nın Lârende’yi Karamanoğlu Kasım Bey’in (ö.1483) elinden alınca onun sarayı yerine bir hisar yaptırıp Karamanoğullarından kalma ne kadar büyük bina varsa yıktırıp malzemesini hisar inşa ettirirken kullandığını yazmaktadır. Yine Şikârî, şehir Osmanlılara geçince yapılanları bir bir anlatmıştır. Buna göre Gedik Ahmet Paşa, bir orduyla gelerek Lârende’yi ateşe vermiş, şehri harap etmiştir. Bu sırada birçok güzel saray, köşk ile Sultan, Nizamşah, Kaşi, Hasan Basri ve Karaman camilerini yıkmıştır (Şikârî, 2005, s. 112-113, 197-198).

Bu bilgiler bize Lârende’nin Karamanoğulları döneminde ulaştığı parlak devri gösterdiği gibi aynı zamanda Osmanlı darbesi ile büyük bir yıkım yaşadığını da göstermektedir. Karamanoğulları döneminden kalan şehrin çekirdeğini oluşturan yapısal öğelerden Aktekke Camii, Pir Ahmet Camii, Çelebi Camii, Hacıbeyler Camii, Kaya Halil Camii, Saadeddin Ali Camii, Siyahse Camii, İbrahim Bey İmareti ve Bedesteni, Hatuniye Medresesi, Emir Musa Medresesi, Alpgazi Hamamı, Emirşah ve Hatun Hamamı gibi eşsiz eserler yanında yapım yılı belli olmayan ancak Karaman dönemine aitliği ispat edilmiş cami, mescit, hamam, medrese,

zaviye çeşme ve han gibi yapılar yanında şehrin içme su yollarının bu dönemde yapılması şehrin zenginliğini ve mekânsal boyutunu göstermektedir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı ilk döneminde şehir yaralarını hızla sarıp yaşamlarını kolaylaştırmak ve daha fazla hizmet almak için var olan vakıfları ihya etmiştir. Ayrıca yeni vakıf müesseseleri kurarak büyüüp gelişmeye devam etmiştir. Lârende XVI. yüzyılda geniş bir çevrenin en büyük yerleşim merkezi olduğundan kentin yeni yönetim yapılanması ile yeni mekânsal kimlik kazanması daha kolay ve hızlı olmuştur. Zira mezkûr dönemde şehrin merkez yapısını oluşturan seleflerinden kalan Cuma camisi olarak, şehirde Alaeddin Bey, İbrahim Bey, Mader-i Mevlâna (Aktekke), Kirişçi Baba (Yunus Emre) ve Yeni Minare camileri önemli yerlerini muhafaza etmiştir. Ayrıca Şikârî'nin kaydından da anlaşıldığı gibi Gedik Ahmet Paşa şehrin kalesini yeniden yaptırmıştı. Evliya Çelebi'nin tasvir ettiği bir kapısı bulunan iç kale (Ehmedek) ile iki kapısı bulunan orta kale paşanın yaptırdığı kale ve surlardır. Ayrıca yine seyyahın altını çizdiği 12 kapısı bulunan dış sur ise, Ankara şehri örneğinde olduğu gibi Celali isyanları bağlamında yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer kalelerde olduğu gibi iç-kale, dizdar ve diğer yöneticilerin oturduğu, vergilerin korunduğu, askerî muhafızlar ile cephanelerin bulunduğu bir yerdir. Orta Hisar veya mezkûr dönemde Hisariçi Mahallesi olarak adlandırılan yerleşim alanında ise 130 kişiden oluşan küçük bir eşraf kesimi yaşamakta idi (Gümüşcü, 2001, s. 55).

Şehrin en önemli diğer mekânsal öğelerinden biri de ticaret merkezleri olan pazar ve çarşılarıdır. Şehir sakinlerinin bulunduğu yerleşim alanları bu dinî ve ticari öğeler etrafında şekillenmiştir. Karaman'da bu mekânsal öğeler büyük ölçüde daha Karamanoğulları döneminden kalan yapılar ile devam etmiştir. Bu bağlamda şehirde bulunan mahallelerden bazılarının ismi orada yapılan veya daha eskiden yapılmış olan faaliyetlerin adını almıştır. Bunlar arasında Şambazarı, Ibruklu, Köhne Bazaristan, Köhne Tahıl Bazarı, Kirişçibaba ve Kadıdükkân isimleri dikkat çekmektedir. Bu dönemde Lârende şehirde ticarete konu olan belli başlı ürünler; tahıl, tuz, kumaş çeşitleri, pamuk, halı, incir, deri, su kapları, at, katır, kürek, koyun ve tulum peyniri gibi ürünlerdir. Bu ürünlere dayalı üretim mekânları ise şehirde kapan, başhane, debbağhane, bozahane, yağhane, şemhane, bezirhane, boyahane gibi üretim alanlarıdır. Ayrıca kirbas, kav, meyve, üzüm, kovan ve bal mumu, kumaş üretimi de

Eravcı, H. M. (2020, Ekim). Cumhuriyet dönemine kadar Karaman şehrinsel yapısının değişim ve dönüşüm süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 39-56.

ekonomik hayatta önemli yer tutan ürün ve mallardır. Bunlardan başka şehirde yaycı, boyacı, penbeci, cebeci, kasap, yoğurtçu, helvacı, iplikçi, hallaç, neccar, mücellid, kahvehane, derici, börekçi, dülgör, şerbetçi, keçeci, fırın, keskici, cüllah gibi çeşitli mal üreticileri ve üretim yerleri de bulunmakta idi (Gümüşçü, 2001, s. 80-90). Lârende’de ham madde üretim sahaları genellikle şehir dışında yer alırken, sanayi ve hizmet üretim sahaları şehrin çarşısı durumundaki mahallelerdedir. Şehir merkezindeki ticaret ve zanaat yerleri, Eski Bezzazistan, Eski Tahıl Pazarı (Bazar-ı Galle-i Köhne), Uluzaviye, Kadıdükkanı, Fenari, Kirişçi Baba ve Şam Bazarı’dır. Yani şehrin ticari faaliyetin en yoğun olduğu en önemli alanlar Şam ve Konya kapıları güzergâhlarıdır. Bugün de bu mahaller hemen hemen aynı işlevsel karakterini sürdürmekte olup, mekânsal konum olarak kaleden itibaren genel hatlarıyla doğu-batı doğrultusunda uzanan İsmetpaşa caddesinin iki tarafında yer almaktadır. Bu cadde boyundaki mahalleler kaleden Yunus Emre Camii’ne kadar Karaman şehrinin çarşısı, ekonomik hayatın can damarı, sosyal hayatın canlı olduğu yer durumundadır.

Şehre bu dönemde kimlik kazandıran diğer ögeler ise dinî ve eğitim yapılarıdır. 1530 yılında şehirde 4 cami varken mahalle aralarında 25 adet mescit ve 10 adet zaviye bulunmaktadır. Üstelik bu zaviyelerden Kıçı, Mansur Dede, Hacı Abbas ve Kirişçi Baba zaviyeleri etrafında mahalleler oluşturuğu için mahalleye isimlerini vermişlerdir. Bunların yanında şehirde bir darülhatib, üç darülhüffaz, bir muallimhane, bir kalenderhane ve bir haydarhane bulunmaktadır. Ayrıca yedi adet medrese olup başlıcaları Emir Musa, Halil Bey, Melek Hatun, Eskici, Şeyh Çelebi, Hacı Alaeddin ve İbrahim Bey medreseleridir (Gümüşçü, 2001, s. 120-150).

Şehri oluşturan en önemli birimlerinden biri de mahalledir. 1500 tarihinde şehirde 32 mahalle varken 84 yıl sonra buna altı mahalle eklenmiştir. Bunlar Ali Fakih, Muhib Fakih, Şeyh Zeynel Abidin, Şeyh Alaeddin, Taşkesik ve Cedit ile Hisar mahalleleridir. Bunlardan muhtemelen hisar içindeki yerleşim üniteleri birleştirilerek Hisar Mahallesi olarak kaydedilmiştir. Ancak diğer beş mahallenin yeni kurulan mahalleler olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan 1592 tarihinde ise şehirde büyük değişim yaşanırken Yenlizade, Astala, Midelen, Gaziepir, Köhne Fikir Pazarı ve Köhne İlim Pazarı gibi mahaller kurulmaktadır. Muhtemelen bunlar ya yeni kurulmuş veya mahallelerin yeniden

Eravcı, H. M. (2020, Ekim). Cumhuriyet dönemine kadar Karaman Őehirsel yapısının değişim ve dönüşüm süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 39-56.

Őekillenmesi ile ortaya çıkmış mahallelerdir. Şehirde mahalle isimleri çok çeşitli kaynaklardan almış olup; ismi “*Mescid-i Zeynel Abidin ve Mescid-i Muhib Fakih*” gibi mahalle adları yanında, 14 mahalle ise “*Mansurdede, Ali Fakih, Ahi Osman, Ali Őahane, Abbas, Hoca Mahmud*” gibi önemli bir kişi adını veya yaptığı işle beraber seğkin kişi adı ile anılmıştır. Bunlar arasında zaviyeden veya kurucusunun adını alan “*Uluazaviye, Kiğizaviye, Zaviye-i Mansur Dede, Zaviye-i Kirişçi Baba ve Zaviye-i Alaeddin*” mahalleleridir. Darlhuffazdan adını alan ise Darlhffazı Hoca Mahmut bu meyanda sayılabilir. Geri kalan mahalle adları ise yer, mevki, nesne veya yapılan işten dolayı almışlardır. Sadece Lârende’de gayrimüslimlerin yaşadığı Zimmiyan veya Gebran olarak kayıtlı bir mahalle bulunmaktadır (Gmşc, 2001, s. 102-112).

Lârende, Osmanlı idari teşkilatında merkezi Konya olan Karaman eyaletinin Lârende livasının merkezi olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi XVI. yüzyıl başından itibaren Şehir giderek fiziki bakımdan genişlemiş, yeni mahalleler kurulmuştur. Kuşkusuz mahalle sayısına paralel olarak nüfusu da artmıştır. II. Bayezid devrinde (1481-1512) yaklaşık 2600 dolayında olan nüfus, 1584 tarihinde 7000 civarına yükselmiştir (Aköz, 1992, s. 122-123). XVI. yüzyılın sonlarında en fazla nüfuslu mahalleler Abbas, Ali Osman, Őeltek, Hoca Mahmut ve Fenr mahalleleriydi. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında II. Selim döneminde Karapınar menziline inşa edilmesine bağlı Őukurova’yı İç Anadolu’ya bağlayan Gürbulak geğit yolunu Konya’ya bağlayan gzerghın Ereğli-Karapınar-Konya gzerghına geğmesi Lârende’yi olumsuz etkilemiş ise de 1571 yılında Kıbrıs adasının fethi ile Sertavul geçidinin önem kazanması Karaman’ın ticari potansiyeline etki etmiştir. Nitekim yüzyılın son çeyreğinde kırsaldan ve Silifke tarafından Şehir merkezi Lârende’ye gçler vuku bulmuştur. Bunlar daha çok Lârende’nin geniş sahanının ekonomik merkezi olmasına bağlı gelişen çekiciliği, kırsal kesimde arazi parçalanmasına bağlı ortaya çıkan geçim sıkıntısı, huzursuzluk gibi itici etmenler ile Celali hareketlerine bağlı olarak gelişmiştir. Bu dönemde en fazla gç alan mahalleler Mescid-i Muhib Fakih, Kazalpa, Taşkesdik, Kadıdkknı, Kirişçibaba ve Hoca Mahmut mahalleridir (Gmşc, 2001, s. 198).

Şehirde, XVII. yüzyılın ilk yarısında 26 mahalle genel olarak varlıklarını sürdürürken altı yeni mahalle kurulmuştur. Bunlar am Pazarı (Cam Pazarı), Zive, Őahruh, Bazar-ı Galle-i Khne, Kişi Zaviye ve ardak

adlı mahallelerdir. Diğer taraftan aynı dönemde Ali Fakih, Emeksevan, Mescid-i Muhip Fakih, Mescid-i Şeyh Zeynel Abidin ve Şeyh Alaeddin mahallelerinin sicillerde ve avarız defterinde adı geçmemektedir. Bu mahalleler de XVII. yüzyılın ilk yarısında ya başka bir mahalle ile birleşmişler ya da ortadan kalkmışlardır. Öyle ki bu yüzyıl, olağanüstü tarihsel gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. XVI. yüzyılın sonlarında yaşanan Softa İsyanları, bu isyanları takip eden Celali İsyanları ve devamında gelen yerel yöneticiler ve devlet adamlarının halka yaptıkları zulümler, ayrıca çok yaygın olan veba salgını, doğal afetler ve kıtlık gibi sebeplerden dolayı ölüm oranlarının artmasına ve doğum oranlarının düşmesine sebebiyet vermiştir. Bu parametreler doğal olarak mezkûr dönemde Lârende şehrini de etkilemiş ve nüfusun düşmesine yol açmıştır. Nitekim 1642 tarihinde Lârende şehrinde tahmini olarak 3473 kişi yaşamaktadır (Kaynakçı, 2007, s. 73-78).

Diğer yandan mezkûr dönemde şehirdeki toplumsal hareketliliği ve şehrin sosyal akışını da görmemiz söz konusudur. Sicillerdeki verilere göre, 50 yıllık süreç içinde mahkemenin gündemini en yoğun olarak meşgul eden sırasıyla Hisar, Kirişçibaba ve Alişahne, Hoca Mahmut ve Ahi Osman mahalleleridir. Aslında bu mahallelerin konumları ve buna bağlı hareketlilik pozisyonları mahkemelerde bu mahallerin isminin öne çıkmasını sağlamıştır. Bu durum doğal olarak şehir ana arterlerinin de genel bir resmini vermektedir. Nitekim Alişahne Mahallesi şehrin kuzey girişinde, Hacı Celal ve Alişahne adlarıyla bilinen kapıların arasında bulunmaktadır. Bu süreçte şehrin bu yöndeki girişi toplumsal ilişkiler açısından aktif olduğu, şehre gün içinde giren çıkan insanların birbirleriyle etkileşim hâlinde olmaları Alişahne Mahallesi'nin mahkemede işlem yoğunluğunu arttırmıştır. Kirişçibaba Mahallesi ise şehrin doğu girişinde Küçük Kapı ve Şam Kapısı'nın arasında yer almaktadır. Bu kapıların şehrin Uzunçarşısı'na açılması, mahalledeki ekonomik faaliyetleri arttırmış ve toplumsal ilişkilerin gündelik hayatta yoğun olarak yaşandığı bir yer hâline getirmiştir. Ayrıca Kirişçibaba Mahallesi'ni ise Hoca Mahmut ve Ahi Osman mahalleleri takip etmiştir. Konum olarak Hoca Mahmut Mahallesi şehrin doğu tarafındaki sekizinci kapısında Ahi Osman Mahallesi'nin ise Uzunçarşısı'nın yer aldığı caddenin yanında yer alması bu mahallerdeki sosyal hareketliliği sağlayan etmenlerdir (Kaynakçı, 2007, s. 62-65, 117-121).

XVII. yüzyılın ilk yarısında Lârende şehrinde yönetici kesimin çoğunlukla yaşam alanı olarak tercih ettiği mahalle ise Hisar Mahallesi'dir. Bunun ardından şehir eşrafının tercih ettiği diğer mahalle ise Köhne Galle Pazarı'dır. Bu mahalle hem Hisar'a hem de Uzunçarşı'ya yakınlığı sebebiyle tercih edilmiş olmalıdır. Ayrıca bu iki mahalleden başka toplumsal ilişkilerin en yoğun olarak yaşandığı mahalleler; Kirişçibaba, Hoca Mahmut, Ahi Osman ve Alişahne mahalleleridir. Şehrin önemli bölgelerinde konumlanmış, sosyal ve ekonomik canlılığın merkezi olan bu mahallelerde yüksek gelirli insanların oturduğu sicillerdeki ev satış sözleşmelerinden anlaşılmaktadır. Öyle ki mezkûr dönemde şehirdeki en pahalı evler Kirişçibaba Mahallesi'nde bulunmaktadır (Kaynakçı, 2007, s. 127-132).

Osmanlı klasik dönem de Lârende şehrindeki evlerin büyük çoğunluğu tek katlı yapılardan oluşmaktaydı. Bu evlerde çoğunlukla normal gelirli aileler oturup, bir sofa ve bir tabhaneden oluşuyordu. Gelir düzeyi yüksek kesim ise daha büyük iki katlı ve çok fonksiyonlu evleri tercih etmişlerdir (Kaynakçı, 2007, s. 132-136). Diğer yandan mezkûr dönemde ticari mekânlar içinde yer alan bedesten, çarşı ve han yapılarında hem nicelik hem de nitelik olarak bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Bu çerçevede şehirdeki çarşı düzeninin can damarı geniş cadde üzerine yayılan Uzunçarşı'dır. Bu geniş caddenin sağ ve sol taraflarına açılan sokaklarda ise her biri farklı iş dallarında mal ve hizmet üreten esnaf gruplarının bulunduğu küçük çarşılar bulunmaktadır. Bunlarla bağlantılı bedesten ise ticari faaliyetlere konu olan malların alınıp satıldığı kapalı pazar yeridir. Bedestenin yakınında ise çevre köylerden gelen insanların, ürettikleri malları sattıkları açık pazarlar bulunmaktadır. Ayrıca bu ekonomik bölgelerin içinde hem konaklama hem de büyük ticari faaliyetlerin gerçekleştiği hanlar yer almaktadır. Nitekim XVII. yüzyılın ilk yarısındaki sicillere göre Lârende'de, Ekmekçiler ve Debbağlar Uzunçarşı, Ermenek Hanı, İbrahim Bey Bedesteni; Kasaplar ile Kalaycılar Lârende Çarşısı, Kemahoğlu Hanı, Hacı Ramazan Bedesteni; Helvacılar ve Kazgancılar, Demirciler Çarşısı, Beypazarı Hanı, Sultan Cem Bedesteni; Börekçiler ve Helvacılar, Yeni Han; Attarlar ve Sabuncular ile İplikçiler, Sabuncular Çarşısı, Bey Han; Semerciler Nasuh Bey Çarşısı, Hacı Veli Hanı; Hallaçlar ile Mermereciler, Semerciler Çarşısı, Çarşı Hanı; Terziler, Mermereciler Çarşısı, Nuh Paşa Hanı; Haffaflar ile Katırcılar, İplik

Eravcı, H. M. (2020, Ekim). Cumhuriyet dönemine kadar Karaman Őehirsel yapısının değişim ve dđnüşüm süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 39-56.

Pazarı, Sultan Alaeddin Hanı; Berberler, Göncüler Pazarı; Nalbantlar Tahıl Pazarında iş yapıyorlardı (Kaynakçı, 2007, s. 136-144).

Karaman'ı 1082 (1671) sonbaharında ziyaret eden Evliya Çelebi, Őehri tasvir ederken kaleden başlayarak İćkale'nin çevresinin 600 adım olduğunu, sekiz kulesinin bulunduğunu, batıya açılan bir kapısının bulunduğunu, içinde dizdarın oturup, 46 evle bir mescidin yer aldığını yazar. İkinci suru tasvir ederken de burayı yuvarlak bir Őekilde çevreleyen "Ortahisarın çevresi 1700 adımdır ve 40 kule ile iki kapısı vardır. Batı taraftakine Yol Kapısı Kible taraftakine Pazar Kapısı derler" ifadesini kullanır. Üçüncü suru ise "Őehri saran üçüncü kat dış kale ise 7000 adım olup, 140 kulesi ve dokuz kapısı vardır; evvela Pařa Camiinde kibleye bakan Emıldenli (Eminüddin) Kapısı, doğuya bakan Sekiçeřme Kapısı, gene doğuya bakan Őam Kapısı, batıya bakan Kđrsoęuk Kapısı, Mevlâna Validesi Türbesi dibinde Parmak Kapı, güneye bakan Toplar ve Emir Ahmed Kapısı, Kible tarafında, İmaret ve Tekke olduğunu" belirterek tasvir eder. Ayrıca o bu dış kale içinde "Őehirde otuz iki mahalle, elli üç cami ve mescit, 7080 ev" bulunduğunu yazar (Evliya Çelebi, 1985, s. 128). Evliya, bu dönemdeki meşhur camileri Bostancı, Hz. Mevlâna Validesi, Dikbasan, Karabař, Kadı Keresteci Baba camileri olarak gösterir. Bundan başka o, Musa Bey ve İbrahim Bey Medreselerinin meşhur; Mevlâna Validesi Medresesi ve Kas Arpa Mahallesi'ndeki Őeyh Ali Sultan Medresesi'nin mamur olduğunu belirtir. Bu dönemde Karaman'da bir Darülcürre ve üç İmaretin var olduğunu yazan Evliya Çelebi, Çarşı, Nuh Pařa ve Sultan Alaeddin Hanlarını meşhur olarak zikreder. Őehrin bu dönemde su ihtiyacının, 23 çeşmeden karşılandığını belirten seyyah, altı hamamı olduğunu, bunlardan Nuh Pařa'nın Yeni Hamamı, Saki Çeřme Hamamı ile Karamanoęlu Molla Fenari Hamamı'na hasta girse iyileşeceğini belirtip meşhurlarını ise Nasuh Bey ve Süleyman Bey ve Seyit Hoca hamamları olduğunu yazar. Ayrıca o, bütün dükkanların geniş bir cadde üzerinde olduğunu, sayılarının 470 olduğunu ancak bedesteninin olmadığını amma zi-kıymet eşyanın olduğunu belirttikten sonra "suyunun ve havasının iyiliğinden dolayı erkek ve diři güzelleri pek meşhurdur baę ve bahçeleri cihanı tutmuştu" diyerek bir Őehrin olmazsa olmaz temel ögelerine dikkat çeker (Evliya Çelebi, 1985, s. 129).

Diğer taraftan klasik dönem Osmanlı sürecinde Şehre kimlik kazandıran en önemli konseptlerden biri de Şehrin doğayla uyumudur. Bu bağlamda çevre hassasiyeti ve bu paradigmayı oluşturan beledi faaliyetler

öne çıkmaktadır. Tarihi ticaret yolları üzerinde olması ve Karamanoğullarına uzun süre başkentlik yapması nedeni ile şehir köklü ve gelişmiş bir kimlik kazanıp, halkın çoğunlukla tarım dışı faaliyetlerde çalışmasına rağmen, şehir içi ve çevresinde bağ, bahçe ve mesire alanlar ile mezarlıklar önemini korumuşlardır. Özellikle şehir içindeki bağ ve bahçelerin bulunması Anadolu şehirleri için karakteristik bir özellik olup kanunnamelerde yer alan “nefs-i şehir içinde olan bahçelerden ve bostanlardan oşır alınmamak kanun-ı kadimdir, taleb olunmaya” hükmü gereğince şehirdeki bağ ve bahçelerden eskiden beri vergi alınmadığından Lârende’nin yeşiller içinde bir doğa şehri olmasını sağlamıştır (Erdoğan, 1993, s. 479, 506). Bundan başka şehirdeki hizmet sektörü ile ticari faaliyetlerin yürütüldüğü yerler pazar, bedesten, kapan hanı ve dükkânların birçoğunun gelirlerinden vakıflar da pay alıp, karşılığında beledi hizmetler yapılmaktaydı. Genel olarak şehrin bütününe ilgilendiren her türlü hizmet, cami, okul, kitaplık, hastane, han, çeşmeler, sebiller, imaretler, su getirme, tesislerin bakımı, hatta mezarlıkların yapım ve bakımı vakıflar kanalıyla yapılmışlardır. Bu bağlamda Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfı ile Cem Sultan Vakıfları şehirde öne çıkan vakıflardır.

Karamanoğulları döneminden beri şehirde bahçelerin sulanmasında kullanılan bir açık suyolu şebekesi bulunuyordu. İbn Battuta XIV. yüzyılın ikinci yarısında gördüğü şehirdeki suyun bolluğundan bahsetmiştir. Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından, şehrin “*irvâ ve iskâsı*” için bir su şebekesi yaptırılmış, bu sistem, yaklaşık 500 sene şehrin içme ve kullanma suyu ihtiyacını karşılamıştır. XVIII. yüzyılda akarsu şebekesine Lârende Nehri de denirdi. Öyle ki Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti’nin önünden de akan bu nehrin bakımından sorumlu olmak üzere günlüğü beş akçeden nazır tayin edilmiştir.

Kanuni döneminde tutulan vakıf kayıtlarında (1522), Lârende Maslağı ve Su Yolları vakfı vardır. XVIII. yüzyıl Lârende’sinde ise su harkı diye geçen suyolu ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Belgelerden anlaşıldığına göre hark adı verilen su kanalı, geniş bir alanı sulamaktaydı. Su ihtiyacının karşılandığı diğer bir alan da su kuyuları olup, mezkûr dönemde şehir merkezinde dört su kuyusu bulunmaktadır. Suyun evlere, şehir sakinlerine ulaştırılması da çeşmeler vasıtası ile olmuştur. Bu bağlamda Karaman, çeşmeleriyle ünlü şehirlerden biridir. Evliya Çelebi şehirde 23 adet çeşmenin varlığından bahsetmiştir. Davis ise hemen hemen her caddede suyu bol bir çeşmenin bulunduğunu, çoğunun güzel bir tarzda

yapılmış olduğunu görmüştür. Karaman’da kamuya ait çeşmelerin yanında bazen evlerin bahçelerinde özel çeşmeler vardı. Belgelere değişik vesilelerle yansıyan Karaman’da 27 çeşme bulunmaktadır (Cengiz, 2008, s. 125-135). Ayrıca su kaynakları bağlamında kaynaklarda kale yanında bir küçük göletten de bahsedilmektedir. XVIII. yüzyılda iki adet su değirmeni tespit edilmiştir. Bunlar; Değirmenderesi mevkiindeki Sakabaşı Değirmeni ile yeri tespit edilemeyen Subaşı Değirmeni’dir (Cengiz, 2008, s. 125-135).

Şehri zenginleştiren tarihî yapılardan Karaman Kalesi, Mevlevihane, Bedesten, İbrahim Bey İmareti, Emir Musa, Emir Őah ve Hatuniye Medreseleri gibi birçok yapı XVIII. yüzyılda hâlâ ayakta olduğu gibi ihtiyaç duyuldukça yeni binalar da inşa edilmiştir. Özellikle bu yüzyıl içinde ve sonrasında Şehir eşrafı ve ayanların yaptırdığı mescit, çeşme ve hanlar ile konaklar, Şehrin yeni mekânsal öğeleri bağlamında öne çıkmaktadır. Nitekim bu yapılardan bugüne ulaşan Tartanzadelerden Hacı Ahmet tarafından yaptırılan Tartan Konağı bu bağlamda öne çıkan yapıdır (Tartan Konağı-Karaman, turkiyekulturportali.gov.tr, 27.07.2020). İncelenen dönemde Şehirde 44 mahalle vardır. Ancak avarız vergisi birimi olan mahalle sayısı 30’dur. Şehrin nüfusu, ele alınan dönemde önceki dönemlere göre azalmıştır (tahmini nüfus 5180–6300). Bunda savaşların, eşkıyalık hareketlerinin ve göçlerin etkisi olmuştur (Cengiz, 2008, s. 348).

Karaman’a XVIII. yüzyılın son yıllarında uğrayan Fransız seyyah Olivier, Şehirde harabe hâlinde gördüğü bir kaleden, dikkati çekecek boyutlarda üç dđrt camiden ve kerpiç evlerden söz etmektedir. Karaman’ın o tarihte beklediği kadar büyük bir Şehir olmadığını ve 1000 hane Türk ile 100 hane Ermeni’nin bulunduğunu, 6000-7000 nüfus tahmin ettiğini ilave eder. 1876 yılının temmuz ayında Karaman’a uğrayan Davis ise Şehrin yeşillik içinde olup bağ ve bahçelerle dolu olduğunu, Şehrin dışındaki kalker tepenin geniş mezarlıklarla kaplı olduğunu ve Şehrin nüfusunun da 4000-5000 civarında olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca o, evleri ve caddeleri “Evlerin birkaçı ahşap, diğerleri kerpiçtir. Hiç taştan yapılmış ev yoktur. Caddeler büyük kalker taşları ile kaplanmıştır. Bütün bahçelerin etrafı kerpiç ile örülmüştür. Evler resmedilmeye değer güzelliktedir. Hemen hemen her caddede sanat değeri olan suyu bol çeşmeler vardır. Pazaryerinde kavak ağacından ve çamur briketlerden inşa edilmiş dükkânlar sıralanmıştır. Şehrin büyük bir kısmında evler ve dükkânlar yıkık durumdadır” diye betimler (Edwin,1879, s. 291-300).

Karaman, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Konya vilayetinin merkez sancağı içinde Karaman kazasının merkezi durumundaydı. Şehirde sanayi faaliyeti olarak birkaç kilim ve seccade dokuma tezgâhı, birkaç tabakhane ve ayrıca tahin ve tahin helvası yapım yerleri vardı. Diğer yandan XIX. yüzyıl ikinci yarısı Karaman'a dair ne yazık ki çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Öyle ki merkezî yönetim yapısındaki değişikliğe bağlı olarak vilayet sistemine geçiş ve belediye kurumunun ortaya çıkmasının Karaman'daki yansımaları çok net değildir. Sadece sözlü tarih kaynaklı bilgilere göre Vilayet nizamnamesi bağlamında yeni hükümet konağı, Sekiçeşme Mahallesi'nde inşa edilmişti. Sapançalı H. Hüseyin Bey'e göre, bu bina ahşaptı, alt katında 9 oda 1 salon, üst katında 10 oda ve 1 salon bulunuyordu. Önünde bir avlusu ile kurumuş havuzu, bir iki göz jandarma koğuşu ve bitişiğinde kadın hapishanesi mevcuttu. Düyun-ı Umumiye ve Rejiden başka Adliye, Mülkiye, Maliye daireleri hep bu binada bulunmaktaydı (Sapançalı, 1993, s. 78). Ayrıca 1888 tarihinde aynı zamanda belediye meclisi azalarından Boynukalınzadelerden Hacı Ali Ağa'nın müteahhit olarak Taş Binayı yapması ve buranın belediye binası olarak kurulması söz konusudur (Yıldırım, karamandauyanis.com, 27.07.2020). Posta-telgraf birimleri de bu yeni yapıda faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu süreçte Şehir hareketliliği bu yapısal ögeler etrafında Şekillenmiştir. Ayrıca bu dönemde Karaman kazasının komşu Őehirlerarası yolları ile Şehir içi yollar düzenlenmiştir. Öyle ki 1872'de Karaman kazası içinde 92 km yol düzeltilmiştir. Sâlnâmelerde konumuz sınırları içinde Karaman kazasının tren yolu güzergâhından veya tren yolundan hiç bahsedilmemiştir. Ancak Karaman'dan geçecek tren yolu hattında tren istasyon yapım planı 1903'te karar alınmış ve Őehirden ilk tren 1904 yılında geçmiştir. Haydarpaşa'dan başlayan demir yolunun buraya ulaşması, Şehre canlılık kazandırdığı gibi çevresinin tarım ürünlerinin pazarlandığı bir merkez durumuna getirdi.

XIX. yüzyılda Şehirde nüfusun artışına binaen cami sayıları da artmıştır. Sâlnâmelerde 1869-1871 yıllarında 37 cami, 61 mescit, 1883 tarihli sâlnâmeye cami sayısı 18 olarak kaydedilmiştir. Mescitlerden ise hiç bahsedilmemiştir. Ayrıca yedi olan hamam sayısı dokuza çıkmıştır (Uca-Ülker, 2012, s. 35-81). Diğer yandan 6 Mayıs 1905'te Karaman'ı ziyaret eden İ. Gertrude Bell, kalenin güneybatısı yakınında iki adet cami ile etrafındaki yapıların harap hâle olduğunu kaydeder (Duru, 104)

XX. yüzyıl başında Karaman şehir yapılanması bağlamında belediyenin ciddi çalışmaları olmuştur. Bu bağlamda Hacı Sami Tartan'ın teşebbüsleri öne çıkmaktadır. Öyle ki 1917 yılında Karaman'ın elektrik ihtiyacını karşılamak için bir proje yapılmıştır. Bu proje çerçevesinde Avusturyalı Mimar Alexandre Raymond'a 1917 tarihli şehir planı çizdirilmiştir. Karaman şehir planı olarak da nitelendirilebilecek bu harita, gerek çiziliş tarihi gerekse içerdiği bilgiler itibarıyla Karaman şehir yapısal öğeleri bakımından önemlidir. Haritada mekânsal öge olarak hisar yani Karaman Kalesi öne çıkıyor. Hisarın güneyinden bir dere geçtiği ve üzerinde de bir köprü olduğu yine haritada görülmektedir. Haritaya göre Hisar'dan kuzeydoğuya doğru sağ tarafta olan ve Dikbasan Camii ile At Pazarı'nın bulunduğu alana yani şehir merkezine doğru uzanan yola "Hisar Caddesi" adı verilmiştir. Sol tarafta bulunan ve "Necibe Sultan" olarak adlandırılan binanın önünden geçerek İstasyon Caddesi ile birleşen caddenin ise haritada isimsiz olduğu ve sanki İstasyon Caddesi'nin bir devamı olduğu görülmektedir. Haritada Necibe Sultan adıyla gösterilen yapı Hatuniye Medresesi olup, Hisar ile Necibe Sultan arasında büyük bir alan mezarlık olarak gösterilmektedir. İstasyon Caddesi bu dönemde Karaman'ın en önemli yollarından biridir. Yine haritada verilen bilgiye göre İstasyon Caddesi'nin şehir merkezine ulaştığı noktada Hacıbeyler Camii, onun kuzeydoğusunda Hamam ve onun da güneybatısında Mevlevihâne Camii bulunmaktadır. Ayrıca Hamam ile Mevlevihâne Camii arasından geçen yolun İstasyon Caddesi ile Çarşı Caddesi'ni birbirine bağladığı görülmektedir. Diğer taraftan haritada Mevlevihâne Camii ile At Pazarı Meydanı arasında gösterilen pazar, Buğday Pazarı olarak da anılmaktadır. Adı geçen haritaya göre Pazar'ın doğusundaki Çarşı Caddesi'nin güneyinde ise At Pazarı, Dikbasan Camii, Hassan Köylü Pavlu Hanı ve Hassasi Mescidi bulunmaktadır. Çarşı Caddesi'nin kuzeyinde ise Panosyan Han, Belediye Caddesi, Belediye Binası, Şadırvan Meydanı ve Kadiri Mescidi bulunmaktadır. Haritada geçen Çarşı Caddesi, bugünkü Gazi Paşa Bedesteni'nin bulunduğu yerdir. Dolayısıyla günümüzde burası Gazi Paşa Caddesi olarak anılmaktadır. Yine haritaya göre Belediye Caddesi'nin kuzeyinde tam caddeye nazır bir yerde Balıkçıyan Hanı, bu hanın kuzeyinde Minare Camii, onun kuzeydoğusunda ise Fenari Mescidi yer almaktadır. Karaman'da 1917 yılında üç adet han olduğu yine haritada görülmektedir. Bunlar; Balıkçıyan, Panosyan ve Hassan Köylü Pavlu hanlarıdır. Hükümet Konağı

Eravcı, H. M. (2020, Ekim). Cumhuriyet dönemine kadar Karaman şehrsel yapısının değişim ve dönüşüm süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 39-56.

ise Sekiçeşme Mahallesi'nde bulunup, bitişiğinde kadın hapishanesi mevcuttu. Haritada Cami-i şerif adıyla anılan yapı ise görüldüğü üzere Hükümet ve hapishane diye adlandırılmış yapıların güneybatı köşesinde dir. Zikredilen haritada geçen Rüşdiye Mektebi'nin Sekiçeşme Mahallesi'nde Hükümet Konağı'nın yakınlarında olduğu görülmektedir. Yine haritanın bu bölümünde daha güneye bakıldığında Paşa Camii ve Kemal Paşa Türbesi görülmektedir (Uca-Ülker, 2012, s. 51-81).

Sonuç

Sertavul geçidinin iç geçiş hattındaki ana menzilde kale yapılanması ile ortaya çıkan Lârende şehri, Roma ve Bizans döneminde gelişerek bu kale etrafında Orta Hisar diye ifade edilen surla çevrilmiştir. İki katlı surla çevreli olan Lârende asıl gelişimini Karamanoğulları zamanında gerçekleştirerek merkezi 117 mahalleden oluşan bir şehir hâline gelmiştir. Osmanlı fetih sürecinde şehir tahribata uğramış ise de bünyesinde taşıdığı güçlü vakıflarla çok kısa sürede bu yıkım restore etmiştir. XVII. yüzyılın ilk yarısında baş gösteren isyanlar, salgınlar ve kıtlık gibi nedenlere bağlı olarak şehir, bir taraftan küçülürken bir taraftan da güvenlik bağlamında dış surla çevrilmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise şehrin fiziki yapısal öğelerinde çok bir değişim söz konusu değildir.

Eravcı, H. M. (2020, Ekim). Cumhuriyet dönemine kadar Karaman şehrşel yapısının değişim ve dönüşüm süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 39-56.

Kaynakça

- Aköz, A. (1992). *XVI. asırda Karaman kazası* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Cengiz, A. (2008). *XVIII. yüzyılda Larende (Karaman) şehrinin fiziki ve sosyo-ekonomik yapısı* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Duru, R. (tarihi yok). *Karadağın gizemli konuğu Gertrude Bell*. Karaman: Duru Sarrafiye Kültür Yayınları.
- Doğın, S. (2012). *Karaman merkezdeki kiliseler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Edwin, J. D. (1879). *Life in asiatic Turkey*. London, Cambridge.
- Eravcı, H. M. (2013). Karamanoğulları. *Konya ansiklopedisi*, V. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Eravcı, H. M. (2012). *Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçe fermanı meselesi*. Erişim adresi: <https://www.larende.com>, erişim tarihi: 12.08.2020.
- Erdoğru, M. A. (1993). *Karaman vilayet kanunnameleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Evliya Çelebi (1985). *Seyahatname, IX-X*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Gümüşcü, O. (2001). *XVI. yüzyıl Lârende (Karaman) kazasında yerleşme ve nüfus*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gümüşcü, O. (1997). *XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) kazasında yerleşme ve nüfus* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kramers, J. H. (1955). Karaman. *İslam Ansiklopedisi*, VI. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaynakcı, A. G. (2007). *XVII. yüzyılın ilk yarısında Larende* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İbn Battuta. (2012). *Seyahatnâme-I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tartan Konağı-Karaman. Erişim adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr>, erişim tarihi: 27.07.2020.

Eravcı, H. M. (2020, Ekim). Cumhuriyet dönemine kadar Karaman şehirscl yapısının değişim ve dönüşüm süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 39-56.

Tuncel, M. (2001). Karaman. *DİA*, XXIV. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Sapancalı, H. H. (2005). *Karaman ahval-i ictimaiye coğrafiyye ve tarihiyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şikârî. (2005). *Karamannâme* (Haz. M. Sözen ve N. Sakaoglu). İstanbul: Karaman Valiliği.

Uca-Ülker, A.-A. (2012). 1917 tarihli Karaman haritası ve düşündürdikleri. *Karaman Ulusal Kültür ve Turizm Sempozyumu (23-25 Mart 2012)*. İstanbul: Karaman Belediyesi.

Yıldırım, Y. (2020). *Taş bina ile zamana yolculuk*. Erişim adresi: <https://www.karamandauyanis.com>, erişim tarihi: 27.07.2020.